

Samenvatting

tweede wetenschappelijk rapport

Gronings Perspectief onderzoekt gezondheid, ervaren veiligheid en toekomstperspectief van bewoners in alle Groningse 23 gemeenten. Het onderzoek is een samenwerking tussen onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen, GGD Groningen en Onderzoek & Statistiek van de gemeente Groningen. Opdrachtgever is de Nationaal Coördinator Groningen.

Ons eerste wetenschappelijk rapport (juli 2016) liet zien dat de provincie Groningen er wat betreft tevredenheid met de leefomgeving goed voor staat, óók in het gebied dat te maken heeft met negatieve gevolgen van gaswinning. Maar op andere vlakken hebben die negatieve gevolgen forse invloed: we zien onder bewoners van het getroffen gebied een sterke afname van de ervaren veiligheid en een toename van stress-gerelateerde gezondheidsklachten. De negatieve gevolgen zijn met name merkbaar bij respondenten met meervoudige schade aan hun huis. Tegelijkertijd bleek dat de mate waarin mensen zich verbonden voelen met buurtgenoten (buurtcohesie) een buffer kan vormen tegen gezondheidsklachten.

Sinds het eerste rapport (verschenen in juli 2016) zijn twee vervolgmetingen gedaan om dieper in te gaan op de factoren die de gezondheid van mensen mede beïnvloeden: *ervaren veiligheid* en *sociale cohesie*. We onderzochten onder meer wat de redenen zijn waarom mensen zich onveilig of veilig voelen. We vroegen respondenten wat er moet gebeuren om veiligheid te verbeteren. We onderzochten ook sociale cohesie: welke sociale contacten helpen het beste om negatieve gezondheidseffecten te bestrijden. Een belangrijk doel van de tweede en derde meting was bovendien om vast te stellen hoe de ervaren veiligheid en gezondheid zich ontwikkelden: nemen gevoelens van veiligheid toe of af? En hoe verhoudt zich dit tot de ontwikkeling van gezondheid?

Dit tweede wetenschappelijk rapport beschrijft de resultaten van de eerste drie metingen onder het bewonerspanel van het onderzoek Gronings Perspectief. Wij schrijven dit overzicht om een breed publiek te informeren over de belangrijkste resultaten en conclusies uit het rapport.

1. Toekomst en welzijn van Groningers

In het eerste wetenschappelijk rapport dat in juli 2016 verscheen, beschreven we dat de meeste respondenten tevreden zijn met hun woonomgeving. We vroegen respondenten tevens welke wensen zij hebben voor het eigen dorp of de buurt, zowel voor zichzelf, als voor jongeren. Uit de antwoorden blijkt dat respondenten zich graag voor het eigen dorp/de buurt willen inzetten op het gebied van duurzaamheid, het onderhouden van voorzieningen en het verbeteren van het buurt of dorpsgezicht.

In de vervolgmetingen stond de vraag centraal waar men zich zorgen over maakt en wat daar goede oplossingen voor zijn. Een meerderheid van de respondenten maakt zich voornamelijk zorgen om directe familieleden. Er is een verband tussen schade door aardbevingen en zorgen: mensen met meervoudige schade hebben grotere zorgen over hun naasten. Daarnaast maken mensen zich zorgen om de toekomst van kinderen en jongeren in de provincie Groningen. Voor de jeugd wil men graag voorzieningen creëren (bijvoorbeeld meer openbaar vervoer) en kansen scheppen (bijvoorbeeld op het gebied van werkgelegenheid).

2. Redenen voor ervaren (on)veiligheid en maatregelen om deze te vergroten

De resultaten van de eerste meting lieten zien dat schade door gaswinning een sterke invloed heeft op ervaren veiligheid. Dit konden we aantonen dankzij de medewerking van bewoners uit de hele provincie. In vergelijking met bewoners uit gebieden waar geen of nauwelijks schade is door gaswinning, voelden respondenten in het gebied met veel schade zich minder veilig in verband met de gaswinning. Als vervolgstap wilden we meer inzicht krijgen in de redenen waarom mensen zich meer of minder veilig voelen.

Respondenten werd om toelichting gevraagd bij de vraag "hoe veilig heeft u zich de afgelopen vier weken gevoeld in verband met de gaswinning?". Een groot deel van de respondenten (56%) gaf zo'n toelichting. Dat zo'n groot deel een toelichting geeft is een indicatie dat dit een belangrijk onderwerp is. Respondenten leggen vaak helder en uitgebreid uit wat de redenen zijn. Wij onderzochten welke thema's werden genoemd.

Redenen voor onveiligheid

Er zijn veel verschillende redenen waarom mensen zich onveilig voelen. Onveiligheid komt niet alleen voort uit angst voor de fysieke veiligheid: ervaren onveiligheid hangt samen met veel verschillende aspecten van de gaswinning.

De meest genoemde redenen zijn **onzekerheid en zorgen over de toekomst**. Respondenten zijn bijvoorbeeld onzeker of er in de toekomst meer en hevige bevingen volgen, over de gevolgen die dit heeft voor de regio of voor hun eigen woonsituatie, of ze schade zullen ondervinden, en wat de financiële gevolgen zullen zijn.

“Mede door de onzekerheid/onduidelijkheid voel ik mij onveilig”

“Ons huis heeft veel schade. Ik maak me zorgen over de toekomst. We hebben dit huis met bedrijf gekocht, maar het is ook ons pensioen”

Veel respondenten geven aan dat **zorgen over het eigen huis** het gevoel van onveiligheid in stand houden. Het vertrouwen in de eigen woning dat vóór de bevingen vanzelfsprekend was is aangetast.

“Je huis wordt wat opgelapt, maar er is niemand die kijkt naar de bestendigheid van je huis. Iedere keer als je binnen of buiten om je huis kijkt, vallen er nieuwe scheuren op”

Bovendien roept het **meemaken van een aardbevingen** gevoelens op die ervaren onveiligheid doen toenemen. Het is onprettig om een beving te voelen en het is onprettig dat ze regelmatig voorkomen. Dit maakt het moeilijk om tot rust te komen.

“Als ik wakker word 's nachts vraag ik me soms af of het door een aardbeving kwam. Het veilige gevoel van vroeger is weg.”

Een andere reden die respondenten regelmatig noemen voor de ervaren onveiligheid is “het gedoe” dat schadeprocedures met zich meebrengt (onder andere onzekerheid, overlast, bureaucratische rompslomp, soms ook conflicten en onenigheid). Tamelijk veel respondenten merken op dat zij zich onveiliger voelen omdat de overheid en de NAM de omvang van problemen en hun zorgen over hun veiligheid onvoldoende erkennen. Tenslotte geeft een kleine groep aan zich zorgen te maken om een “grote klap” of een catastrofale gebeurtenis.

Waarom voelt men zich veilig?

De meest genoemde reden dat respondenten zich veilig voelen is dat men **minder of geen aardbevingen** meemaakt. Ook mensen buiten het gaswinningsgebied benoemen het ontbreken van aardbevingen als reden dat zij zich veilig voelen.

“Omdat er de laatste maanden relatief weinig en minder zware aardbevingen waren in mijn directe omgeving met weinig of geen schade voel ik me iets veiliger”

Een andere reden dat respondenten zich veilig voelen is dat men het gevoel heeft de **situatie onder controle** te hebben. Dat gevoel van controle kan men ontleenen aan het feit dat men zelf

nog geen schade of alleen maar wat lichte materiële schade heeft gehad, of omdat men de indruk heeft dat het eigen huis aardbevingsbestendig is (bijvoorbeeld omdat het van hout is).

“Zitten op de grens van aardbevingsgebied, wel paar maal geregistreerde bevingen gehad maar geen echte schades”

Welke maatregelen verhogen gevoelens van veiligheid?

Wij vroegen aan respondenten die zich onveilig voelen welke maatregelen er nodig zijn om dit te verbeteren. Een groot deel van de respondenten geeft aan dat zij zich veiliger zouden voelen door het stopzetten of verminderen van de gaswinning (81%) en door het doen van onafhankelijk onderzoek (80%). Daarnaast geeft 74% aan dat maatregelen genomen moeten worden door derden, zoals het inspecteren op veiligheid en versterking van de woning. Men geeft aan dat het zou helpen als de regering volmondig de omvang van de risico's in Groningen erkent. Men heeft tevens behoefte aan meer en betere informatie over de situatie. In een aanvullende open vraag geeft een groot deel van de respondenten aan dat meer eerlijkheid, onafhankelijkheid en duidelijkheid van de overheid en instanties als het CVW een positieve bijdrage zou leveren. Hieruit blijkt dat respondenten behoefte hebben aan veel verschillende maatregelen. Dit sluit aan bij de constatering dat de ervaren veiligheid om veel verschillende redenen is aangetast.

Slechts 17% denkt dat het zin heeft om *zelf* maatregelen te nemen zoals het vastzetten van boekenkasten of het mijden van onveilige plekken in en om het huis. Dit sluit aan bij de constatering in het eerste rapport dat respondenten zich machteloos voelen.

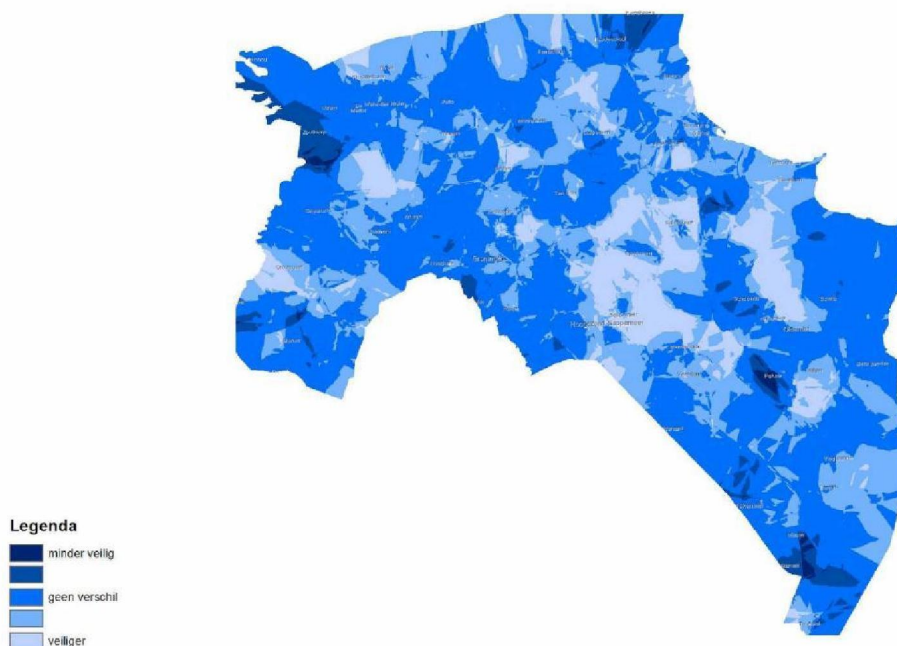
3. Veranderende veiligheidsbeleving

Is de ervaren veiligheid van respondenten van Gronings Perspectief veranderd na februari 2016 (meting 1), tijdens de vervolgmetingen in juni 2016 (meting 2) en november 2016 (meting 3)? Eén ding blijft onveranderd tijdens de drie metingen: respondenten voelen zich onveiliger als ze schade aan hun woning hebben, en ze voelen zich fors onveiliger als ze meervoudige schade hebben.

Tegelijk zien we over de gehele linie een positieve verandering: respondenten voelen zich in juni 2016 veiliger dan in februari 2016. In november 2016 is er geen noemenswaardige verandering ten opzichte van juni.

We hebben de verandering in ervaren veiligheid in kaart gebracht om te onderzoeken of er geografische verschillen zijn. We brengen in Figuur 3.1 het verschil tussen februari 2016 en juni 2016 in kaart. In de lichtblauwe gebieden is gemiddeld een aanzienlijke verbetering: men voelt zich veiliger. In de donkerblauwe gebieden is eerder sprake van verslechtering. Een waarschuwing bij de interpretatie: een visuele weergave is heel nuttig, maar een aanvullende statistische toets is nodig om te weten welke verschillen significant zijn.

Figuur 3.1: Verandering van ervaren veiligheid tussen februari 2016 en juni 2016.

Wij vinden het opvallend dat het gebied aan de zuidkant van het gasveld (rond Slochteren, Sappemeer en Siddeburen) de grootste verbetering in ervaren veiligheid laat zien. De oorzaak van de verbetering van ervaren veiligheid in dit gebied zou kunnen zijn dat men zich juist iets *onveiliger* voelde tijdens meting 1. Rond de tijd van de eerste meting waren er relatief veel bevingen aan de zuidkant van het gasveld (o.m. bij Hellum, Kolham en Froombosch). Een beving nabij Froombosch, door velen waargenomen, vond bovendien plaats tijdens meting 1 en zo konden we vaststellen dat respondenten rondom het epicentrum zich direct na de beving inderdaad (tijdelijk) iets onveiliger hebben gevoeld. Onze indruk is dan ook dat respondenten aangeven zich veiliger te voelen als ze in de periode voorafgaand aan het onderzoek (tijdelijk) minder bevingen in hun omgeving hebben ervaren. Dit kan mogelijk verklaren waarom men zich in juni 2016 (toen het aantal bevingen in dit gebied afnam) veiliger voelde.

Vertrouwen en onrecht spelen een rol

Wat beïnvloedt, naast schade aan de eigen woning, de ervaren veiligheid van respondenten? De resultaten laten zien dat met name gebrek aan vertrouwen en gevoelens van onrecht beide een rol spelen.

Hoe groter het vertrouwen in de overheid, hoe veiliger respondenten zich (blijven) voelen. Hoe rechtvaardiger de gaswinning en de compensatie gevonden wordt, hoe veiliger men zich voelt. Hierbij geldt dat rechtvaardigheid met name een sterke invloed heeft voor personen die schade

aan de eigen woning hebben (zowel enkelvoudig als meervoudige schade). Rechtvaardigheid speelt minder een rol voor personen die geen schade hebben.

Hoe groot zijn deze effecten precies? Als we alle effecten met elkaar vergelijken dan is het effect van het hebben van schade veruit het grootst. Daarnaast hebben vertrouwen en rechtvaardigheid een fors effect. In vergelijking hiermee is de verandering over tijd relatief bescheiden.

4. Veranderende gezondheid

Hoe verandert de gezondheid van de respondenten van Gronings Perspectief? Tijdens alle drie de metingen gedurende 2016 blijkt dat respondenten met meervoudige schade aan de eigen woning een minder goede gezondheid rapporteren dan respondenten die geen schade of één keer schade hebben gehad. Die mindere gezondheid is zichtbaar op alle drie aspecten van gezondheid die we meerdere malen gemeten hebben: geestelijke gezondheid, gezondheidsklachten en algemene gezondheid.

De gerapporteerde gezondheid van respondenten is tijdens meting 2 en 3 iets slechter, met name bij mensen met meervoudige schade. Dat bewoners met meervoudige schade een hoger risico hebben op een slechtere gezondheid bleek reeds uit de eerste meting. De resultaten van de overige metingen suggereren dat dat risico nog iets groter is geworden. We houden de verandering van gezondheid in toekomstig onderzoek dan ook scherp in de gaten.

De rol van vertrouwen, buurtcohesie en verbondenheid

Waardoor wordt gezondheid beïnvloed? Er zijn veel factoren die ieder voor een klein deel de gezondheid beïnvloeden (waaronder leefstijl, leeftijd en vele andere factoren). Uit de resultaten blijkt bovendien dat diverse aan gaswinning gerelateerde factoren een rol spelen. Zo is er een kleine relatie tussen gezondheid en vertrouwen in overheden: hoe meer vertrouwen hoe beter de gezondheid. Eveneens blijkt dat het hebben van een sociaal netwerk of sociale banden bewoners iets minder kwetsbaar maakt voor een slechte gezondheid.

De effecten van het hebben van (meervoudige) schade op gezondheid hangen deels samen met de ervaren veiligheid. Schade, veiligheid en gezondheid zijn namelijk met elkaar verweven. Het lijkt erop dat de aantasting van ervaren veiligheid één van de redenen is dat het hebben van (meervoudige) schade leidt tot een minder goede gezondheid.

5. Aanbevelingen

In dit stuk lichten we de, volgens ons, belangrijkste aanbevelingen puntsgewijs toe:

Gezondheidsrisico's voor mensen met meervoudige schade

We concluderen dat de gezondheid van respondenten met meervoudige schade slechter wordt in plaats van beter. Onze aanbeveling is om concrete maatregelen te ontwikkelen om deze groep te **ontzorgen**. Ook is het van belang preventieve maatregelen te treffen die **voorkomen** dat personen met nieuwe schadegevallen eveneens gezondheidsklachten ontwikkelen.

De noodzaak van ervaren veiligheid

We concluderen dat ervaren veiligheid beïnvloed wordt door onder meer onzekerheid over de toekomst, zorgen rondom het eigen huis en de ervaring van bevingen zelf. Onze aanbeveling is om een serie maatregelen te ontwikkelen die via **verschillende wegen** de ervaren veiligheid kunnen vergroten.

Vertrouwen en sociale netwerken als buffers

We concluderen dat er twee factoren zijn die bewoners beschermen tegen de negatieve invloed van onveiligheid en stress: vertrouwen in overheden en sterke sociale netwerken.

Onze aanbeveling is om vertrouwen te herstellen of op zijn minst te zorgen dat het niet verder beschadigd wordt. Uit het onderzoek komt naar voren dat **eerlijke en betrouwbare communicatie** over risico's en gaswinning, **transparantie** in besluitvorming en **onafhankelijkheid** van uitvoerders gewenst is.

Onze aanbeveling is tevens om sociale netwerken waar mogelijk te versterken en in te zetten bij **probleemgerichte (bottom-up) aanpak van de veiligheids- en gezondheidsproblematiek**. Daarnaast kan men bestaande netwerken versterken, met name waar deze zwak zijn, zowel op individueel niveau bij bewoners die relatief eenzaam zijn, als op collectief niveau in wijken en dorpen waar gemeenschapszin laag is.

6. Wetenschappelijke verantwoording

De eerste vragenlijst van Gronings Perspectief werd door 3937 respondenten ingevuld, de tweede door 3156 (20% minder) en de derde door 2636 (33% minder). Dergelijke uitval is niet ongewoon of abnormaal groot, maar het is uiteraard van belang om te bepalen of de uitval de representativiteit van resultaten vermindert.

We hebben allereerst gekeken wat de kenmerken zijn van uitvallers. De meeste persoonskenmerken zijn voor uitvallers niet anders dan voor mensen die de vragenlijst blijven invullen. Maar we zien wel dat uitvallers over het algemeen iets jonger zijn en dat zij zich iets minder psychisch gezond voelen.

We hebben diverse analyses gedaan om te bepalen wat de gevolgen zijn van de uitval voor de betrouwbaarheid van resultaten. Naar onze indruk zijn de consequenties van de uitval relatief klein. Daar zijn verschillende redenen voor.

- Omdat we voorafgaand aan het onderzoek rekening hielden met deze uitval, blijft de steekproef groot genoeg. Er zijn veel respondenten over: resultaten zijn robuust omdat (deel)groepen zoals mensen zonder schade of met schade groot genoeg zijn.
- De uitvallers verschillen weinig van de respondenten die blijven antwoorden. Uitvallers zijn op de meeste kenmerken niet te onderscheiden. Op de kenmerken waar ze wél te onderscheiden zijn, zijn de verschillen beperkt.
- Onze analysetechnieken houden rekening met uitval. Of de analyse wordt uitgevoerd mét uitvallers of zonder uitvallers maakt niet uit voor de resultaten.
- Om te corrigeren voor de ondervertegenwoordiging van jongeren hebben we een statistische weging toegepast. De resultaten van de analyses mét en zonder weging zijn nagenoeg identiek.

We concluderen dat de resultaten uit dit onderzoek statistisch robuust zijn. In de toekomst kan het nuttig zijn om een aanvullende steekproef van Groningers te trekken, om te garanderen dat het panel representatief blijft voor de Groningse bevolking als geheel.